

Buzás N. (szerk.) 2005: Tudásmenedzsment és tudásalapú gazdaságfejlesztés.
SZTE Gazdaságtudományi Kar Közleményei 2005. JATEPress, Szeged, 34-49. o.

Tudásalapú Európa – elérhető?

Novotny Ádám¹

A tanulmány az Európai Unió által az ezredfordulón rendezett lisszaboni csúcson kitűzött célok és meghirdetett stratégiák köréből két fő kérdéskört emel ki: az információs társadalom és a kutatás-fejlesztés kérdéseit. Ezekkel összefüggésben a következő problémákat veti fel és igyekszik megvilágítani: A stratégia meghirdetése óta eltelt évek eredményei alapján reálisnak tűnik-e a lisszaboni célrendszer 2010-ig történő teljesítése? Fel tudnak-e a tagállamok nőni ambiciózus vezetőik elképzeléseihez? Mely tagállamok, és mely területeken képesek felvenni a versenyt az Egyesült Államokkal, s az újonnan csatlakozók lépést tudnak-e tartani a tizenötökkel?

Az EU innovációs indikátorai, éves értékelései, csakúgy, mint a független szakértők és szervezetek értékelései és mutatói arra engednek következtetni, hogy az EU belátható időn belül nem fogja versenyképességben felülmúlni az USA-t, de még utolérni sem. Éppen a tudásdimenziók mentén a legjelentősebb a szakadék, amely ráadásul az előző időszakhoz képest még nőtt is. Az EU legversenyképesebb országai (Finnország, Svédország és Dánia) azonban számos területen felveszik a versenyt az USA-val, míg az új tagállamok helyzetét a kettős lemaradás jellemzi: a tizenötök le vannak maradva az USA mögött, az újjak pedig a tizenötöktől, miközben a csoportokon belül és az EU egészében is átrendeződés történt a rangsorokban.

Kulcsszavak: lisszaboni stratégia, tudásalapú társadalom, versenyképesség, EU, USA

1. Bevezetés

A 2000. márciusában rendezett lisszaboni csúcson az Európai Unió államfői elhatározták, hogy az Uniót „2010-ig a világ legversenyképesebb és legdinamikusabb tudásalapú gazdasági egységévé kell tenni, mely több és jobb munkahely teremtésével és erősebb társadalmi összetartással képessé válik a gazdasági növekedés fenntartására” (Blanke és szerzőtársai 2002, 1. o.). Egy olyan digitalizált gazdaságot és társadalmat képzeltek el, melyben az életszínvonal és a munkakörülmények javulnak, a munkalehetőségek bővülnek, a termelékenység folyamatosan nő. A célok teljesítésének egyik legfontosabb feltétele az információs és kommunikációs technológiák minél szélesebb körű elterjesztése és használata, valamint a tudásberuházások volumenének és hatékonyságának növelése.

¹ Novotny Ádám, főiskolai tanársegéd, Eszterházy Károly Főiskola, Gazdaság- és Társadalomtudományi Főiskolai Kar, Gazdaságtudományi Intézet, Közgazdaságtan Tanszék (Eger)

Mit is jelent ez a kétségtől ambiciózus cél? A *versenyképesség* számos definíciójával találkozhatunk a szakirodalomban, s leginkább egy adott ország általános gazdasági teljesítményével azonosítják, elsősorban a termelékenységgel, az exportképességgel, valamint az állampolgárok folyamatosan növekvő életszínvonalával. Természetesen az EU egészére is értelmezhető. A Bizottság értelmezése szerint a versenyképesség nem más, mint a fenntartható módon növekvő életszínvonal a kényszerű munkanélküliség lehető legalacsonyabb szintjével párosulva (EC 2000). Egyszerűen fogalmazva, a versenyképes ország egy időben tart fenn magas növekedési rátát és magas foglalkoztatási szintet (Porter és szerzőtársai 2000, 14. o.). A lisszaboni stratégiát áthatja az információs és kommunikációs technológiák világmegváltó erejébe vetett hit. A média méltán nevezte el a tanácsulást „dot-com csúcsnak” (Murray 2004, 9. o.), s bár a „buborék” azóta kipukkant, az új technológiák gazdasági és társadalmi hatása nem alábecsülendő.

A *tudás(alapú)* vagy *információs társadalom* alapjait az információs és kommunikációs technológiák (ICT) – és elsősorban az internet – széleskörű, az élet minden területére kiterjedő alkalmazása teremti meg. Ez mindenekelőtt egy relatíve olcsó, mindenki által hozzáférhető technológiai infrastruktúrát feltételez. Tulajdonképpen Lisszabonban az EU hivatalosan is elismerte a már több évtizede fennálló gazdasági és technológiai lemaradását az Egyesült Államok mögött, és egy minden területet átfogó stratégiát hirdetett a növekvő szakadék megszüntetésére. Lisszabonban a vezetők nem az Unió makroökonómiai stabilitására helyezték a hangsúlyt, hanem strukturális reformokat hirdettek: a versenyképességet visszafogó merev jogi és intézményi szabályozások feloldását, a nyugdíj- és egészségbiztosítási rendszerek újragondolását, a digitális társadalom kiterjesztését. Ezek a folyamatok az USA-ban és Japánban, a 90-es években spontán módon mentek végbe. Balszerencse, hogy a stratégia kihirdetése éppen a globális gazdasági visszaesés „előestéjén” történt.

A *jelen tanulmány* azt a kérdést állítja középpontba, hogy az eddigi eredmények alapján – hiszen már majdnem fél távon vagyunk – képes lesz-e Európa a Lisszabonban megfogalmazott célok teljesítésére. Továbbá, igyekszik feltárni azokat a területeket, melyeket illetően lemaradások tapasztalhatóak, miközben az elért eredményeket is bemutatja. A vizsgálódás összetettségét az adja, hogy 2004-től már nem tizenöt, hanem huszonöt tagállam eredményeit kell majd értékelni. A bővítés kapcsán óhatatlanul felmerül a kérdés, hogy az újdonsült tagállamok várhatóan segítik, vagy inkább hátráltatják majd az Uniót céljai elérésében, valamint, hogy Magyarország milyen helyet foglal el versenyképesség szempontjából az új tagok és a tizenötök viszonyában.

Miután folyamatosan számos jelentés és értékelés készül a Lisszaboni folyamat aktuális helyzetéről, eredményeiről Európa szerte, a tanulmány mindenekelőtt ezekre támaszkodik. A Tanács minden év tavaszán összeül, hogy értékelje az addig eltelt időszak eredményeit, és kijelölje a következő tizenkét hónap prioritásait, melyhez a Bizottság jelentést készít. A Bizottság emellett külön is nyomon követi a stratégia tudás-dimenziójának eredményeit, az ún. innovációs indikátorok segítségével.

1. táblázat A lisszaboni célrendszer – áttekintés

Fő területek	Részterületek	Konkrét célok
Liberalizáció	távközlés és közszolgáltatások	távközlési piacok liberalizálása a díjak csökkentése érdekében gáz- és elektromos-energia piacok liberalizálása
	közlekedés	versenyhelyzet teremtése a vasúti szolgáltatások terén „Egységes európai légtér” létrehozása 2004-ig
	pénzügyi és egyéb szolgáltatások	egységes piac megteremtése a pénzügyi szolgáltatások terén 2005-ig egységes piac megteremtése az egyéb szolgáltatások terén
		a foglalkoztatási ráta 70 százalékra növelése 2010-ig
Foglalkoztatás és társadalmi összetartás	az emberek visszavetése a munkapiacra	a nők foglalkoztatási rátájának 60 százalékra növelése 2010-ig az idősebb munkavállalók munkapiaci részvételének növelése 50 százalékra 2010-ig
	képességek fejlesztése	a 18 és 24 év közötti népesség körében a csak középfokú végzettséggel rendelkezők számának felére csökkentése 2010-ig az élethosszig tartó tanulás kultúrájának erősítése, 12,5 százalékos részvétel elérése 2010-ig
	szociális védőháló modernizálása	a nyugdíjrendszerek reformálása, a közfinanszírozás hosszú-távú fenntartása érdekében a nyugdíjkorhatár felemelése 5 évvel (65 éves korra) 2010-ig
		a társadalmi kirekesztettségű és szegénységtől fenyegetett emberek számának jelentős csökkentése
Fenntartható fejlődés	éghajlatváltozás	az üvegház-gáz kibocsátás csökkentése 8 százalékkal (1990-hez képest), a Kyoto protokollal összhangban 2010-ig az elektromos energia 22 százalékának megújuló forrásokból való kinyerése 2010-ig
		a gazdasági növekedés és a növekvő volumenű szállítás és közlekedés kapcsolatának megtörése, környezetbarát- és tömegközlekedési módok előtérbe helyezésével
	természeti környezet	az ózon és egyéb káros részecskék mennyiségének csökkentése a természeti erőforrásokkal való gazdálkodás javítása, a biológia sokféleség pusztításának megállítása

1. táblázat A lisszaboni célrendszer – áttekintés (folytatás)

Fő területek	Részterületek	Konkrét célok
Vállalkozások	vállalkozás-indítási környezet	a vállalkozásokat és a vállalkozóvá válást támogató program kifejlesztése Európai Kisvállalkozási Karta létrehozása
	szabályozás	az EU szabályozások egyszerűsítése és csökkentése, ezáltal az üzleti tevékenység megkönnyítése az EU-szinten hozott törvények 98,5 százalékának bevezetése a tagállamokban 2002-ig
	állami támogatások és versenypolitika	a verseny ösztönzése, az ipari támogatások csökkentése a közbeszerzés szabályainak felülvizsgálata és hozzáférhetővé tétele a kis- és középvállalkozások számára
	információs társadalom	Internet-hozzáférés arányának növelése a háztartásokban, iskolákban közszolgáltatásokban az új technológiák elterjedésének ösztönzése
Innováció	K+F	egységes szabadalmaztatási eljárás 2001-ig K+F kiadások növelése a GDP 3 százalékára 2010-ig

Forrás: Murray (2004).

vel („European Innovation Scoreboard” – EIS). A tanulmányban a szerző igyekszik a brüsszeli álláspont mellett független szakértők és szervezetek véleményét is bemutatni. Ezek közé tartozik a londoni székhelyű, szakértőkből álló, Centre for European Reform (CER) éves értékelése („The Lisbon Scorecard”), mely rendszerint kritikus hangvételű, a szervezet elfogulatlan álláspontjából adódóan, vagy a Világgazdasági Fórum (WEF) „The Lisbon Review” című értékelése, mely közvetlenül a piaci szereplők, nevezetesen gazdasági felsővezetők által nyújtott információkat dolgoz fel. A WEF koordinálásában a világ vezető kutatói által készített ún. globális versenyképesség jelentésben („Global Competitiveness Report”) bemutatott versenyképességi indexre (GCI), valamint ennek technológiai részindexére is támaszkodik a tanulmány. Csakúgy, mint a Harvard egyetem professzorai által kidolgozott NRI mutatóra, amely rendkívül jó helyettesítőként használható az információs társadalom jelenlegére.

2. A lisszaboni célok

A lisszaboni stratégia egy meglehetősen összetett és folyamatosan bővülő célrendszert foglal magában a következő témakörökben: innováció, liberalizáció, vállalkozások, foglalkoztatás és társadalmi összetartás, valamint fenntartható fejlődés. Min-

den cél részletes bemutatására itt nem nyílik mód, viszont az 1. táblázat segítségével egy átfogó képet kaphatunk a stratégiáról. A tanulmány további részében, a liszaboni célrendszer azon dimenzióira térek csak ki, melyek elsődleges szerepet játszanak egy tudásalapú, innovatív Európa megteremtésében: az információs társadalom és a kutatás-fejlesztés kérdéseire.

3. Információs társadalom és kutatás-fejlesztés

A mindenkire kiterjedő *információs társadalom* eszméje szerint, a lehető legnagyobb mértékben kell elterjeszteni az infokommunikációs eszközöket² a háztartásokban, az iskolákban (eLearning), az üzleti szervezetekben (eBusiness), valamint a közszolgáltatások (eHealth) terén (eGovernment). A cél természetesen az Egyesült Államok lekörözése, hiszen az amerikai fogyasztók és vállalatok már a 90-es években felismerték a digitális gazdaság kínálta lehetőségeket és éltek is azokkal (EC 2003a, 4. o.). Az EU e-Európa cselekvési terve – mely szerint az internet nélkülözhetetlen a jövőbeli növekedéshez, munkahely teremtetéshez és az életminőség javításához – bizonyos szempontból sikeresnek mondható, hisz 2000 és 2003 között megduplázódott az internet-hozzáférés aránya (47 százalék) a tizenötök háztartásaiban. Kevésbé jó hír, hogy ez így is elmarad az Egyesült Államokétól (54 százalék) (Murray 2004, 10. o.), ráadásul az új, 2004-ben csatlakozott tagállamok valamelyest rontottak is a helyzeten. Sajnos azonban, még az EU leginnovatívabb tagállamainak sincs sok esélye az USA fölé kerekedni a stratégia eme dimenziójában. Ugyanis az élenjáró Finnország, Svédország és Dánia is csak az Egyesült Államok és Szingapúr mögött végeztek, a Kirkman és Dutta nevéhez fűződő NRI mutató³ alapján (Dutta és szerzőtársai 2004) (2. táblázat).

Egy másik hasonló, a WEF kutatói (Sachs & McArthur) által kidolgozott mutató, a Growth Competitiveness Index (GCI), az egyes országok fenntartható növekedési potenciálját próbálja meg mérni. Az index feltevése szerint a gazdasági növekedés elsősorban három pilléren vagy részindexen alapszik: a makrogazdasági környezeten, a közintézmények működésének minőségén, és ami legdöntőbb, a technológiai fejlődésen vagy innováción (Blanke és szerzőtársai 2003, 4. o.). A GCI-t bemutató 3. táblázat adatai is rámutatnak az észak-európai államok versenyképességbeli fölényére, azonban technológiai síkon ismét az Egyesült Államok bizonyul a legjobbnak. Figyelemre méltó Észtország technológiai helyezése (10.), amely olyan

² Elsősorban a szélessávú internet-hozzáférést és a harmadik generációs mobilkommunikációt (3G) jelenti.

³ A Networked Readiness Index, az ICT egyes országok versenyképességére való hatását hivatott mérni. Azaz, hogy milyen mértékben tudják kiaknázni az adott országok az ICT fejlődésével járó társadalmi-gazdasági előnyöket. Az index a következő elemekből épül fel: (1) az ICT-környezet az adott országban, (2) az egyének, vállalatok és a kormányzat felkészültsége az ICT használatára, valamint (3) az ICT elterjedtsége az imént említett szereplők körében.

2. táblázat A Networked Readiness Index (NRI) és részindexei szerinti helyezések

	NRI		NRI részindexei (2003-2004)		
	2001/02	2003/04	környezet	felkészültség	használat
USA	1	1	1	3	1
Szingapúr	8	2	2	4	2
Finnország	3	3	3	1	9
Svédország	4	4	6	2	5
Dánia	7	5	10	5	3
...					
Észtország	23	25	25	22	27
...					
Magyarország	30	36	40	38	34

Forrás: Dutta és szerzőtársai (2004)

3. táblázat A GCI és a technológiai részindexe szerinti helyezések

	GCI helyezés		helyezés a technológiai részindex alapján	
	2002	2003	2002	2003
Finnország	1	1	3	2
USA	2	2	1	1
Svédország	3	3	4	4
Dánia	4	4	11	8
...
Észtország	27	22	14	10
Magyarország	29	33	21	32

Forrás: Blanke és szerzőtársai (2003).

államokat előz meg ezen index alapján, mint Szingapúr (12.) vagy a G-7-ből Németország (14.) és az Egyesült Királyság (16.).

Hasonlóan az NRI-hez, a GCI, valamint a GCI technológiai részindexe is jelzi *Magyarország* versenyképességbeli és innovációs pozícióvesztését az elmúlt évek során. Hazánk ugyanazon a területeken van lemaradva az Uniótól, mint amelyeken az EU az Egyesült Államoktól. A GERD mutató⁴ a 2002-es 1 százalékos szintről 2003-ban 0,94 százalékra csökkent. További probléma, hogy a K+F kiadások elsősorban állami, s nem magán forrásból származnak, csakúgy, mint az EU-ban. Az internet terjedése is lelassult, még a csatlakozó országokhoz képest is. Észtország és Szlovénia mellett már a csehek és a lettek is megelőznek bennünket az NRI alapján.

⁴ Gross Expenditures on R&D (GDP arányos bruttó K+F kiadások).

A hazai háztartások csupán 25 százaléka tud hozzáférni a világhálóhoz, s a növekedési ráta sem nagyobb évi 3 százaléknál. Ennek egyik fő oka az alacsony PC-ellátottság, hisz a hazai háztartásoknak csak egyharmada rendelkezik számítógéppel, míg a tizenötök között ez közel 100 százalék (IVSZ 2004).

Ezen problémák orvoslására, valamint az információs társadalom megvalósításával kapcsolatos feladatok koordinálására készült el az e-Európa cselekvési tervvel összhangban a Magyar Információs Társadalom Stratégia (MITS), melynek bemutatása a területi korlátok miatt itt nem lehetséges.

4. EU versus USA

Az Egyesült Államok bár átlagos versenyképességben elmarad a skandináv országoktól, az összes többi tagállamnál jobb eredményt produkál szinte minden területen, s egyes dimenziók mentén (innováció, vállalkozási környezet) még az északiaikat is lekörözi. A tizenötök csak három területen (telekommunikáció, szociális védelem, fenntartható fejlődés) tudtak az USA fölé emelkedni (4. táblázat).

Az ún. „lisszaboni gyémántok” (Blanke és szerzőtársai 2002, 7. o.) segítségével még jobban láthatóvá válik a különbség az USA és a tizenötök, valamint a tizenötök és az új tagállamok között (1. ábra). A gyémántok jól illusztrálják, hogy a legnagyobb lemaradás az innováció és K+F, az információs társadalom, és a vállalkozási környezet területein tapasztalható.

A tizenötök (3 százalék) a GDP arányos *IT kiadások* terén is le vannak maradva az USA-tól (3,6 százalék), bár Svédország (4,4 százalék) és az Egyesült Királyság (4 százalék) megelőzi őt. Még fájóbb, hogy a szakadék nőni látszik, hisz 2000-ben már 3,3 százalék is volt az IT kiadások mértéke az EU-ban. Az újak közül csak Csehország és Észtország tudott az EU átlag fölé nőni az információs társadalom ezen aspektusában. Persze az IT kiadások mértéke csak nagyon nyers információt szolgáltat egy ország technológiai fejlettségéről. Ugyanis nem mindegy, hogy az eurók szórakozási célokat szolgáló számítógépes játékkonzolokra, vagy termelékenység-növelő beruházásokra költődnek el (Murray 2004, 12. o.).

A *telekommunikációs* piacok 2001-es liberalizációjának hatására az internet-díjak mellett a telefonköltségek is fokozatosan, bár lassuló ütemben csökkennek Európában. Azonban még mindig háromszor-négyszer drágább egy telefonhívás az EU-ban, mint az Egyesült Államokban. Még a legalacsonyabb díjakkal rendelkező Finnországban is közel kétszer annyiba kerül egy belföldi hívás, mint az USA-ban. Ráadásul egyes tagállamokban, mint például Belgium, Görögország, Spanyolország, Olaszország, Ausztria, Portugália vagy Svédország, a helyi hívások díjai növekedtek az elmúlt évek alatt (Murray 2004, 19.-20. o.).

A 2003 végén megtartott brüsszeli csúcson a tagállamok elfogadtak egy általános infrastruktúrafejlesztési tervet, 76 milliárd eurós költségvetéssel. Az 56 elfogadott projektből 31 közlekedéssel kapcsolatos (vasúti és vízi), 17 az energia szek-

4. táblázat A tizenötök és az USA összevetése a „lisszaboni pontszámok” alapján

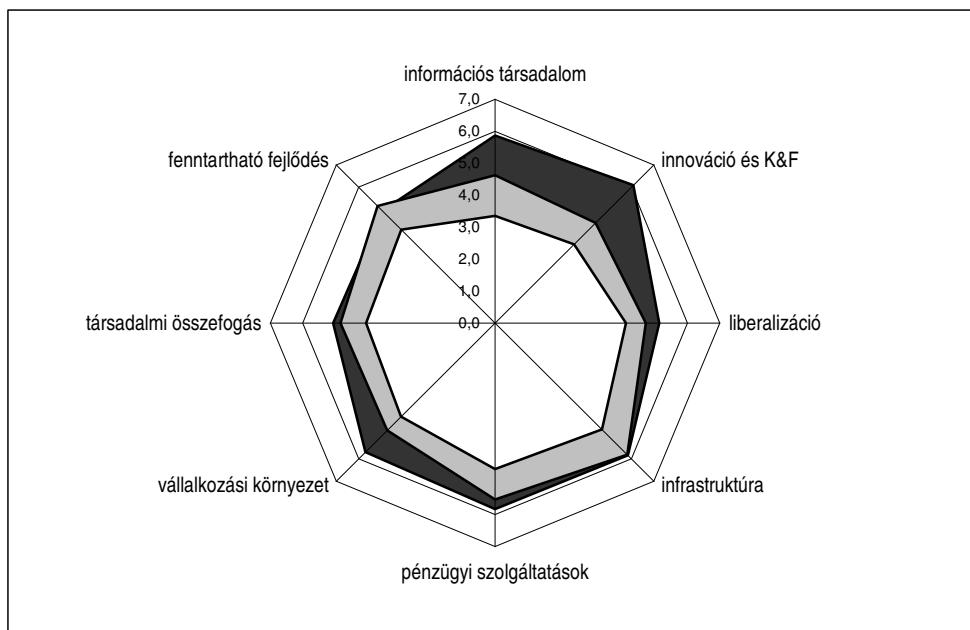
	USA	EU15	EU15 USA-hoz képest, 2004 (zárójelben: 2002/03)
Információs társadalom mindenkinek	5,86	4,61	-1,25 (-0,52)
Innováció, K+F	6,06	4,41	-1,67 (-0,84)
Liberalizáció	5,11	4,69	-0,42 (-0,28)
Egységes piac megteremtése	5,70	5,13	-0,57 (-0,36)
Állami támogatás- és versenyszabályozás	4,52	4,25	-0,27 (-0,19)
Infrastruktúra	5,85	5,81	-0,04 (-0,87)
Telekommunikáció	5,60	5,96	0,36 (-0,81)
Közszolgáltatások és szállítás	6,10	5,65	-0,45 (-0,92)
Hatékony és integrált pénzügyi szolgáltatások	5,82	5,52	-0,29 (-0,62)
Vállalkozási környezet	5,71	4,74	-0,97 (-0,92)
Vállalkozás-indítási feltételek	5,83	4,52	-1,32 (-1,28)
Szabályozási környezet	5,58	4,96	-0,62 (-0,55)
Társadalmi bevonás	5,04	4,81	-0,23 (0,10)
Az emberek visszavezetése a munkapiacra	5,60	5,06	-0,54 (-0,60)
A képességek fejlesztése	5,31	4,96	-0,35 (n/a)
A szociális védőháló modernizálása	4,20	4,40	0,21 (0,80)
Fenntartható fejlődés	4,96	5,16	0,20 (-0,27)
Átlagpontszám	5,55	4,97	-0,58 (-0,51)

Forrás: Blanke és szerzőtársai (2002).

tort érinti, és csak 8 fókuszál a gyors kommunikációs módok fejlesztésére. Említésre érdemes, hogy mind az 56 projekt már benne foglaltatott korábbi kezdeményezésekben, mely arra enged következtetni, hogy az EU – szorgalmas, de gyenge tanuló módjára – hajlamos többet vállalni, mint amennyit teljesíteni képes (Murray 2004, 26. o.).

A relatíve alacsony szintű *K+F tevékenység* komoly veszélybe sodorta az EU versenyképességét és a gazdasági fejlődését. Ezért 2002 tavaszán a Bizottság létrehozta az ún. Európai Kutatási Térséget (ERA), melynek célja a K+F kiadásoknak a riválisok (USA – 2,67 százalék, Japán – 3,06 százalék) szintjére való emelése. (Schibany–Streicher 2003, 5. o.) Az OECD (2003) szerint azonban ez a célkitűzés is túl ambiciózus, különösen, ha figyelembe vesszük hogy 1999 és 2002 között mindössze 0,07 százalékponttal nőttek a K+F kiadások az Unióban (1,92-ről 1,99-re). Szerintük a tagállamoknak inkább a K+F kiadásaik hatékonyságát kellene felülvizsgálniuk, a mennyiségi célok „hajszolása” helyett. Az ERA céljai között az is szerepel, hogy 2010-re a kutatások kétharmadát a magánszférának kell finanszíroznia.

1. ábra A lisszaboni gyémántok

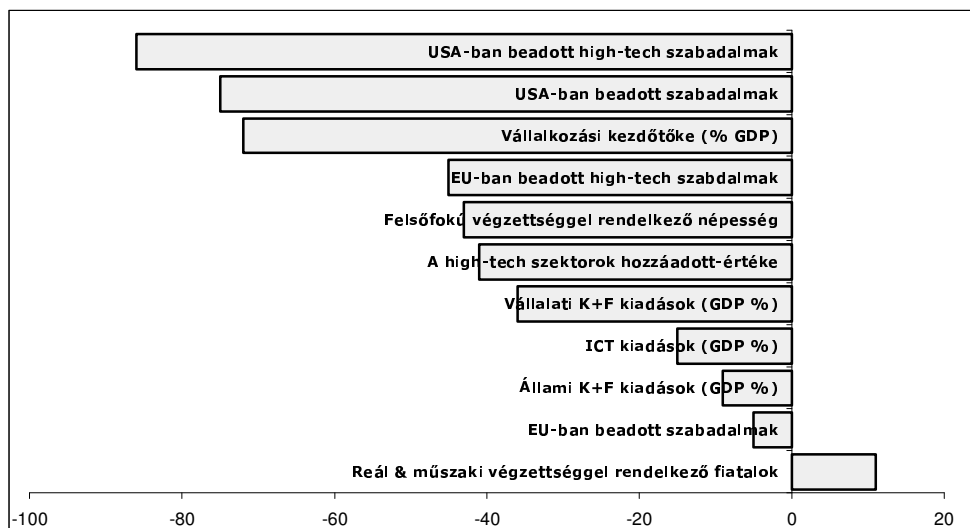

Megjegyzés: Az új tagok teljesítményét a legkisebb, fehér, a tizenötökét a középső, sötétebb, az USA-ét pedig a legnagyobb, legsötétebb színárnyalat jelzi.

Forrás: Blanke és szerzőtársai (2004).

Igaz a tervezettnél két évvel később (2003), de sikerült megegyezésre jutni a *szabadalmak* kérdésében is. Ennek eredményeként már nem szükséges az újításokat minden tagországban külön-külön bejegyeztetni. Ezzel együtt, még mindig jelentős a lemaradás, hisz még Európában is több szabadalmat adnak be az amerikai cégek, mint az európaiak, nem beszélve az Egyesült Államokról. Csak egyetlen tudás-területen előzzük meg Amerikát, és ez az egyetemekről kikerülő reál és műszaki végzettséggel rendelkező szakemberek száma (2. ábra). Sajnos azonban ezen szakemberek nagy részét is az USA számára képezzük ki, ahol sokkal nagyobbak a kutatási alapok, vonzóbbak a „tudós-fizetések”. A Bizottság becslése szerint, jelenleg 400 ezer Európában tanult műszaki és reálvégzettségű szakember dolgozik Amerikában. Ezzel együtt, az OECD felmérése szerint az Unióban évi 3 százalékkal nő a kutatók száma, míg ugyanez az USA-ban a 6 százalékot is meghaladja. Még egy figyelemreméltó adat: az elmúlt húsz év során (1980-2003), kétszer annyi amerikai tudós kapott Nobel-díjat (154), mint európai (68) (Murray 2004, 15.-16. o.).

2. ábra Az EU és az USA között lévő „tudás-szakadék”

Megjegyzés: Az új tagok teljesítményét a legkisebb, fehér, a tizenötökét a közepső, sötétebb, az USA-ét pedig a legnagyobb, legsötétebb színárnyalat jelzi

Forrás: EC (2003b, 3. o.)

5. Megosztott-e az Európai Unió?

Ha közösen nem is, de egyes tagállamoknak jó esélyük van az Egyesült Államok lekörözésére, hiszen még a tizenötökön belül is komoly versenyképességbeli különbségek tapasztalhatók (5. táblázat).

Az északi államok (Finnország, Dánia, Svédország) sikere jól mutatja, hogy az angol-amerikai gazdasági modell átvétele nélkül is lehet versenyképes egy ország. Finnország a nyolcból öt kategóriában is első helyezést ért el.

A Világgaazdasági Fórum felmérése szerint a három skandináv országot az Egyesült Királyság követi, mely a legelőkelőbb helyen ragsorolt a G-7 országok között. A tagállamok második vonala még magába foglalja Írországot, Hollandiát és Spanyolországot, akik rendkívül elkötelezettek a lisszaboni célok mellett, és viszonylag jól is teljesítenek a legtöbb kategóriában. Írország kiemelkedően gyors fejlődésen ment keresztül az elmúlt évek során, és mára már a legmagasabb termelékenységű tagországgá lépett elő. Megjegyzendő azonban, hogy a jólét közel sem oszlik el egyenletesen Írország területén, a növekedés erősen fővárosközpontú.

A harmadik csoporthoz tartozik az euroövezet két „mammutgazdasága”, Németország és Franciaország, melyek magas munkanélküliségi rátáikkal és lassú nö-

5. táblázat Ország összehasonlítás (részlet), az EU25-öt és az USA-t felölelő rangsor alapján (1-7 skálán)

Helyezés	Ország	Főindex	Részindexek							
			információs társadalom	innováció és K&F	liberalizáció	infra- struktúra	pénzügyi szolgáltatások	Vállalkozási környezet	társadalmi összetartás	fenntartható fejlődés
1	Finnország	5,80	5,78	5,87	5,40	6,30	6,13	5,48	5,46	5,97
2	Dánia	5,63	5,68	4,87	5,10	6,50	5,96	5,60	5,52	5,78
3	Svédország	5,62	5,71	5,57	4,90	6,40	5,80	5,29	5,46	5,89
4	USA	5,55	5,86	6,08	5,10	5,90	5,82	5,71	5,04	4,96
...										
12	Észtország	4,64	4,92	3,82	4,40	5,00	5,43	4,90	4,20	4,44
13	Spanyolország	4,47	3,71	3,93	4,50	5,30	5,14	4,32	4,38	4,48
14	Olaszország	4,38	3,94	3,87	4,40	5,30	4,92	3,64	4,24	4,74
...										
17	Portugália	4,25	3,88	3,44	4,10	5,40	4,90	3,89	4,15	4,29
...										
20	Magyarország	4,12	3,24	3,47	4,10	4,60	4,48	4,41	4,19	4,09
...										
22	Görögország	4,00	3,16	3,44	3,96	4,99	4,74	3,78	3,90	4,00

Forrás: Blanke és szerzőtársai (2004).

vekedésükkel lehorgonyozzák a valutaövezet fejlődését. Bár a két országban véghezvitt nyugdíj- és munkapiaci reformok jelentősen lazítottak a kötött gazdasági feltételeken, nem valószínű, hogy teljesíteni tudják a lisszaboni célokat. Megjegyzendő, hogy Németország problémáinak jelentős része az újraegyesítés tovagyrúzó hatásainak eredménye (Barysch 2003).

Végül a lemaradók. Görögország és Portugália gyengén teljesítenek, de legalább törekednek a reformok bevezetésére. Olaszország helyzete azonban kiábrándító és folyamatosan romlik. A Berlusconi-kormány sokat beszél a szükséges reformokról, viszont annál kevesebbet tesz értük. Nemcsak a tizenötök között a legutolsó Olaszország, hanem a „balti tigrisek”, sőt Szlovénia, Csehország és Magyarország is maga mögé szorította versenyképességben. Meglepő, hogy Spanyolország hat kategóriában is a G-7 országok közt nyilvántartott Olaszország előtt végzett. Minden dimenziót figyelembe véve, a CER pontozása szerint Írország és Svédország a lisszaboni folyamat hőse, míg Olaszország a „rossz fiú”.

A közép- és kelet-európai tagállamok átlagosan minden területen elmaradnak a tizenötöktől. Legnagyobb a különbség a telekommunikáció, a közszolgáltatások és

a közlekedés területén, a legkisebb a vállalkozásindítási feltételeket illetően. Azonban az újak is legalább annyira differenciáltak, mint a tizenötök. Ha a legversenyképesebb volt szocialista államokat vetjük össze a tizenötökkel, akkor azt tapasztaljuk, hogy a különbség nem hogy csökken, de a vállalkozásindítási feltételek itt (Észtország, Lettország és Magyarország) még kedvezőbbek is. Ha az új tagok átlagát a leggyengébb „régiekhez” (Olaszország, Görögország, Portugália, Spanyolország) hasonlítjuk, kiderül, hogy több területen is (információs társadalom, vállalkozási környezet, vállalkozásindítási feltételek, képességfejlesztés) az előbbiek állnak jobban. S végül, az adott területeken legjobban teljesítő új tagállamok összevetése az adott területeken leggyengébb régiekkel azt mutatja, hogy a közös piactól és telekommunikációtól eltekintve, a legversenyképesebb újak minden dimenzió mentén lekörözik évtizedek óta EU-tag társaikat.

6. Összegzés

Az Európai Bizottság, a Világgazdasági Fórum és az Európai Reform Központ vizsgálatai mind azt igazolják, hogy az EU nem fogja versenyképességben lekörözni az USA-t 2010-ig, sőt még utolérni sem. Nem beszélve arról, hogy egyes területeken a szakadék még szélesedik is (EC 2003b). Ennek oka a következő tényezőkre vezethető vissza:

- túl ambiciózusak a célok,
- túl széleskörű a célrendszer (sokak szerint az Uniónak nem szabadna engednie a kísértésnek, hogy tovább bővítse az amúgy is megterhelő menetrendet),
- a célok sokszor túl általánosan vannak meghatározva (pl. tudásalapú társadalom), s nincs lefektetve a megvalósítás konkrét terve,
- a tagállamok csak lassan, késleltetve vezetnek be nemzeti törvényhozásukba az EU szintjén meghozott döntéseket (ez a Tanács és a Bizottság fő kifogása),
- a szűk határidő sokszor kapkodásra kényszeríti Brüsszelt, aki saját fogadalmát megszegve, elsietett, nehézkes, kidolgozatlan törvényhozásra ragadtatja magát, valamint
- az új tagállamok csatlakozása nagyobb mértékben hátráltatja, mint segíti a célok teljesülését (pedig Brüsszel növekedés-fellendülést, új hajtóerőt várt és vár az újaktól).

A lisszaboni célrendszer Világgazdasági Fórum által azonosított dimenziói közül, éppen az *információs társadalom*, az *innováció* és a *K+F* területein a legjelentősebb az „öreg kontinens” lemaradása az „új világ” mögött. S ami még fájóbb, a szakadék nemhogy csökkent ezen területeken, de az előző időszakhoz képest még növekedett is. A vállalati K+F kiadások némileg magukhoz tértek az elmúlt években, de az állami K+F területén 2001 óta újra nő a különbség. Ami a legszembetűnőbb, az USA uralja az európai szabadalmi piacot is, és különösen erős az innováci-

ót meghatározó high-tech szabadalmak területén. A reál és műszaki végzettséggel rendelkező 20-29 évesek aránya, valamint a telekommunikáció egyes aspektusai tartoznak csak a stratégia azon kevés tudás-dimenziója közé, melyekben felvesszük a versenyt az Egyesült Államokkal.

Sajnos az *EU és Japán* között lévő szakadék hasonlóan nagy, mint az amerikai. Legnagyobb a különbség az USA-ban beadott szabadalmak számában, de a Japán vállalatok K+F kiadásai is 50 százalékkal haladják meg a tizenötök átlagát.

Jó hír viszont, hogy az *EU leginnovatívabb országai* (Finnország, Svédország és Dánia) már a legtöbb területen lekörözték az Egyesült Államokat és Japánt, és a trendek alapján vezetésüket a jövőben is megőrzik majd. Ezalatt az új tagállamok fokozatosan közelednek a tizenötökhöz, sőt a legjobbak, mint Észtország, Szlovénia, Csehország vagy akár Magyarország is, jobb eredményeket érnek el bizonyos dimenziókban, mint a lemaradózó dél-európai tagállamok (Görögország, Portugália, Olaszország, Spanyolország). Azonban nem szabad elfelejteni, hogy ez a lendületes fejlődés elsősorban a gyenge kiinduló helyzetnek köszönhető, és kérdéses, hogy hosszú-távon is fenn tudják-e majd tartani ezt az ütemet. Az alacsony költség szinten alapuló stratégia valószínűleg nem lesz tartható a jövőben, s ehelyett inkább a tudás-alapú szektorokra kellene az újaknak berendezkedniük.

Nemcsak a tudásszektorokat illetően, hanem a fő *makrogazdasági mutatók* terén is el vagyunk maradva az Egyesült Államoktól. Egy átlagos amerikai 39 százalékkal volt gazdagabb egy európainál 2003-ban, míg 2002-ben ez csak 37,5 százalék volt és várhatóan 2005-re a különbség 41 százalékra fog nőni. Az egy munkavállalóra jutó termelékenység 20 százalékkal marad el az amerikaitól, ráadásul fele olyan ütemben növekszik, mint az Egyesült Államokban. A gyenge termelékenység két dologra vezethető vissza: az ICT alacsony szintű és rossz szerkezetű elterjedtségére és a beruházási tevékenység elégtelen, csökkenő szintjére. Az USA-ban az új technológiák kétszer olyan mértékben járulnak hozzá a termelékenység növekedéséhez, mint az EU-ban.

Van azért a lisszaboni célok égisze alatt meghozott több száz rendeletnek, irányelvnek és programnak *pozitív eredménye* is. Az EU-ban hat millió új munkahely jött létre 1999 óta. A hosszú távú munkanélküliség 4-ről 3 százalékra csökkent. Sikeresen terjednek az új technológiák (szélessávú Internet, 3G) és a korábban monopol piacok (pl. gáz, elektromosság) is fokozatosan versenypiacra alakulnak át. (EC 2004, 6. o.) Még az általában reformellenes „nagyok” (Francia- és Németország) is fontos nyugdíj- és munkapiaci reformokba kezdtek. Mindezek ellenére az oly sokat idézett fő cél inkább egyfajta ideált, vágyakozást fejez ki, s nem reális ambíciókat. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a „lécet” alacsonyabbra kell helyezni. Ebben az esetben ugyanis elveszne a reformok megvalósíthatóságába vetett hit. Ezen kívül még soha senki nem talált ki hatékonyabb gazdaságfejlesztési csomagot a lisszaboninál az európai integrációk története során. A lisszaboni folyamat bármilyen mértékben éri is el célját, olyan gazdasági és társadalmi erőket mozgósít, melyek felgyorsítják Európa fejlődését, növelik versenyképességet és az életszínvona-

lat. A 2005-ös félidei értékelés kiváló alkalmat teremt majd a célok további finomítására, pontosítására. Ehhez azonban mindenekelőtt a tagállamok együttműködésére lenne szükség, akik sajnos nem tesznek meg mindent a lisszaboni jogszabályok bevezetése érdekében. A stratégiához kapcsolódó 70 elfogadott jogforrás közül 2003 végéig csak hetet vezettek nemzeti szinteken (Murray 2004, 38. o.).

A tanulmány kéziratának megírása óta félidejéhez érkezett a Lisszaboni program. „Az eredmények lesújtóak. A tagállamok mellékvágányra futottak, elvesztették kezdeti lelkesedésüket a túllontúl ambiciózus célok hajszolásának eredményeként” (Munchau 2005). Munchau szerint a bukás fő oka a célokat érvényesítő, a végrehajtást biztosító mechanizmusok teljes hiánya, valamint a tagországok önfejű, koordinálatlan intézkedései. Ezen a sokak által kritizált, a nemzet-államoknak túlságosan is „behódoló” Barroso-bizottság sem valószínű, hogy változtatni tud.

Az Európai Bizottság új elnöke, a portugál *José Manuel Barroso* vezetésével létrehozott testület vállalta fel a Lisszaboni program eddigi eredményeinek értékelését, a célrendszer felülvizsgálatát. Az „enyhén szólva” nagyvonalú és szerteágazó célok tükrében nem meglepő, hogy a bizottság csalódottságát fejezte ki a gyenge eredmények láttán és javasolta a kiemelt területek prioritási sorrendjének megváltoztatását, valamint teljesíthető(bb) célok kitűzését a hátralévő időszakra. Még a kevés dimenzióban (fenntartható fejlődés, szociálpolitika) elért pozitív eredmények fenntarthatósága is veszélybe kerülhet, ha a GDP növekedése nem lesz képes azokat hosszú távon finanszírozni. Nem beszélve arról, hogy elmozdulni sem tudunk a fő célként emlegetett 70 százalékos foglalkoztatási szint irányába, ha hasonlóan lanya marad a gazdasági növekedés és az unió három mamutgazdasága (Németország, Franciaország és Olaszország) továbbra is hanyagolja a lisszaboni célok nemzeti programokba való integrálását.

Az „aki sokat markol keveset fog” elve alapján a gazdasági növekedés elősegítése vált a fő prioritássá, és valamelyest háttérbe szorult a környezetvédelem, valamint a szociális reformok ügye. A gazdasági növekedés mellett, a tervek szerint előtérbe kerül még a versenyképesség szempontjából oly fontos vállalkozóbarát üzleti légkör és az innováció. Ez utóbbin belül kiemelt szerep jut az információs infrastruktúra kiépítésének, a humán tőke fejlesztésének, az oktatásnak és a K+F tevékenységeknek.

Hazánknak is az innováció területén van a legkomolyabb lemaradása Európa és a világ élmezőnyétől. E cél kapcsán azonban nem szabad megfeleldkeznünk arról, hogy a tudásalapú társadalom nem csupán a legújabb technológia alkalmazását jelenti, hanem az azokat létrehozó és felhasználó emberi tőke fejlesztését is. A kellő munkaerő-mobilitás hiánya mellett, hasonlóan a kontinens egészéhez, Magyarországon is a humán tőke szerkezete jelenti az egyik legjelentősebb problémát, amely ahogy *Szanyi Miklós*, az MTA Világgazdasági Kutatóintézetének tudományos fő-

munkatársa fogalmaz, a szakképzési rendszerünk „katasztrofális” állapotát tükrözi (Gyévai–Halaska 2005). Számos szakember szerint kétséges az ún. Bolognai-rendszer hatása oktatásunk hatékonyságára. Ha azonban belátható időn belül nem leszünk képesek szakképzési rendszerünket – elsősorban a középfokú szinten – megreformálni, könnyen lehet, hogy behozhatatlan lemaradást szenvedünk el az Egyesült Államokkal szemben az áhított tudásgazdaság felé vezető úton.

Felhasznált irodalom:

- Barysch, K. 2003: *Germany – the sick man of Europe?* Centre for European Reform, http://www.cer.org.uk/pdf/policybrief_germany_man_kb.pdf
- Blanke, J. – Cornelius, P. K. – Mettler, A. – Mundschenk, S. – Paua, F. – von Hagen, J. 2002: *The Lisbon Review 2002-2003. An Assessment of Policies and Reforms in Europe*. World Economic Forum, Geneva. http://www.weforum.org/pdf/Gcr/LisbonReview/LisbonReview_2002.pdf
- Blanke J. – Paua F. – Sala-i-Martin, X. 2003: The Growth Competitiveness Index: Analyzing Key Underpinnings of Sustained Economic Growth. In Sala-i-Martin, X. (ed.): *The Global Competitiveness Report 2003-2004*. World Economic Forum, Geneva, 3-28. o.
- Blanke J. – Lopez-Carlos A. 2004: *The Lisbon Review 2004. An Assessment of Policies and Reforms in Europe*. World Economic Forum, Geneva. http://www.weforum.org/pdf/Gcr/LisbonReview/Lisbon_Review_2004.pdf
- Dutta S. – Lanvin B. – Paua F. 2004: *The Global Information Technology Report 2003-2004. Towards an Equitable Information Society*. Oxford University Press, Oxford.
- EC 2000: European Competitiveness Report 2000. *Commission Staff Working Paper SEC(2000) 1823*. European Commission, Brussels.
- EC 2003a: *Towards a Knowledge-based Europe. The European Union and the information society*. European Commission, Brussels.
- EC 2003b: *European Innovation Scoreboard 2003*. Enterprise Directorate-General, European Commission, Brussels.
- EC 2004: Delivering Lisbon Reforms for the Enlarged Union. *Report from the Commission to the Spring European Council, COM (2004) 29 final/2*. European Commission, Brussels.
- Gyévai Z. – Halaska G. 2005: *Uniós program – súlypontát helyezés*. FigyelőNet, február 6. <http://www.fn.hu/cikk.php?id=4&cid=93385>.
- IVSZ 2004: *2003/2004 – Fény az alagút végén*. Informatikai Vállalkozások Szövetsége, <http://www.ivs.hu/ivs/portal/pid/articlePortlet/oid/Article.3702>.
- Munchau, W. 2005: Barroso's misguided priorities. *Financial Times*, 7 February.
- Murray, A. 2004: The Lisbon Scorecard IV. The status of economic reform in the enlarging EU. *Working Paper*, Centre for European Reform, London.

OECD 2003: *Economic Survey – Euro Area 2003*. OECD, Paris.

Porter, M. E. – Sachs, D. E. – Warner A. M. 2000: Executive Summary: Current Competitiveness and Growth Competitiveness. In *The Global Competitiveness Report 2000*. Oxford University Press, Oxford, 16-25. o.

Schibany, A. – Streicher, G. 2003: Aiming High, An Assessment of the Barcelona Targets. *INTEREG Working Papers 06-2003*, Institute of Technology and Regional Policy, Joanneum Research, Graz.